

Joan Fuster: un Diderot de poble?

Montserrat Roig

1. LA MESURA DE L'HOME

Hem de lluitar, en un mot, contra l'onada de provincianisme que ens ha envaït
i ens envaeix, que és una onada d'ignorància, d'incuriositat i d'indiferència.

JOSEP PLA, tardor de 1962

No és perquè sí que començo aquest petit retrat literari de Joan Fuster amb una frase de Josep Pla. En primer lloc, perquè em plau de relacionar Fuster amb Pla. Ells han estat –i són– mites, paradigmes, tesis i antítesis d'una part important de la nostra història recent. Són els compiladors, els cronistes de l'agònica cultura catalana en el sentit més militant del mot. Creadors d'un to major, homes proveïts d'imaginació, de *la seva* imaginació, han sabut distanciar una història bellugadissa i crispada amb la ironia o el cinisme, però amb una innegable voluntat de presència. Tots dos, pols oposats per procedència geogràfica i per concepció del món, s'han mantingut incòlumes als rancors *nyeu-nyeu*, a les bavejants enveges d'alcova, als esperits mediocres que pul·lulen com ànimes en pena pels gairebé inexistents cenacles literaris. Sense pèls a la llengua –ni a la ploma– han romàs fidels a un ofici que a l'Espanya d'avui és quasi heroic. L'ofici d'escriptor. Fuster ha combatut les xacres que Pla enumerava més amunt: el provincianisme, la ignorància, la incuriositat i la indiferència. Ara com ara és més fàcil passar per *cosmopolita* i denigrar els *localistes* (llegiu Pla i Fuster). És més fàcil –i més rendible– mostrar-nos ignorants amb allò nostre i savis amb la cultura dels altres. És més fàcil no tafanejar el que es palpa i pretendre de conèixer el que ni es veu, perquè això ens eximeix de no saber res en absolut. És més fàcil mostrar indiferència amb tot allò que faria rellevant la nostra escarransida personalitat. I em sembla que una personalitat ferma i consistent és l'únic que ens atorgaria les defenses culturals suficients –i d'una altra mena– per *resistir i comprendre*.

Aquest article de Montserrat Roig aparegué en dos lliuraments a la revista *Destino* (núms. 1815, del 15-VII-1972, i 1816, del 22-VII-1972), sota el títol «Joan Fuster: ¿un Diderot de pueblo?». El reproduïm amb autorització. Traducció d'Isidre Martínez Marzo.

Avui, diumenge, visito Joan Fuster. El dia ha començat boirós, però així que sortim de València, una lluminositat incitant ens anuncia el sol. Vaig cap a Sueca amb Vicent Andrés Estellés, poeta sensible, capaç de subjectivar les qüestions externes de la vida. Anem per la zona més oberta, rica i alegre de tot el País Valencià. Fàbriques petites a banda i banda de la carretera exhibeixen una indústria incipient i sòlida. Travessem la luxuriant horta valenciana i ens endinsem pels encontorns de l'Albufera. És una zona optimista, la de la Ribera del Xúquer, amb pobles nets i cases robustes. Passem entre les sèquies que banyen els arrossars i ens aturem al poble del Palmar. Encara s'hi veu alguna barraca, però més aviat semblen vivendes decoratives que no pas habitables. Per les aigües lentes i fangoses de les innumerables sèquies passen barques allargassades en forma de taüt. Els arbres hi són escassos. Alguna vegada en sorgeix un, de tronc vellíssim, que s'apuntala en la poca terra que hi ha entre dues sèquies. De tant en tant una au es desprèn de l'aigua i aquesta s'eixampla en cercles concèntrics. L'atmosfera, de tan neta, sembla estàtica, immòbil.

Sueca és una ciutat envoltada d'arrossars. Per la carretera, a la dreta, s'hi veu la Muntanyeta dels Sants, on hi ha una ermita dedicada a sant Abdó i sant Senén —crec que són els dos sants més venerats de tot el camp valencià. A la casa que hi ha a la vora d'aquesta ermita vaig veure una vegada un excusat que encara duia el rètol de «Cal Felip». De cara s'aixeca la muntanya de Cullera. Al seu cim hi ha unes lletres enormes, blanques. Hi llegim: CULLERA. Fuster em dirà després que mai no s'esborraran aquestes lletres tan horribles, perquè han estat muntades a base de grans pedres blanques. Sueca és una ciutat neta que viu gairebé exclusivament de l'arròs. El mateix Fuster en té algunes hectàrees que només li serveixen per pagar la contribució. A l'entrada del poble, uns nens prenen el bany a la sèquia. La llum, aquesta llum clara de tota aquesta part del País Valencià, cada cop és més persistent. La pols dels carrers brilla, llampegua. Les cases no són altes, però em semblen, la majoria, edificis rics i vetusts. No hi veig gaire gent passejant pels carrers. Alguna dona, un grup d'homes i bastants cotxes aparcats. També on viu Joan Fuster, al carrer de Sant Josep, hi ha cotxes. Sueca em sembla un lloc tranquil, sense sorolls ni estridències. Si pel camí he vist barraques, alqueries o simplement cases pintades de negre per resistir la humitat, ara observo que el color de les cases és l'ocre del temps. La pols dels carrers de Sueca, pols de color llimona, s'infiltra en les cases, sembla dominar-ho tot. Ens aturem davant d'una casa més aviat senyora, de tres pisos i no gaire ampla. Una cortina esgrogueïda —de tan desgastada— i amb adorns blau clar es gronxa com una bandera. No toca el terra. Passa l'aire del carrer. En la porta, a la batent dreta, encara hi ha la grandiloqüent placa de llautó daurat: «Juan de la Cruz Fuster, abogado». L'escriptor Joan Fuster surt a rebre'ns. Està d'excel·lent humor. A la mà porta un got de whisky.

Només havia vist tres cops l'escriptor valencià. Dos en la seva *salsa*: a Sueca, Cullera, el Perelló i el Palmar. L'altra, en un bateig laic a prop de Barcelona. La primera vegada que el vaig veure em van impressionar d'ell dues coses: la seva casa poc habitable i la seva

solitud. Era un dia negre i fred de gener de 1969. La casa, exposada als corrents d'aire (és oberta per les dues cares), era tremendament gelada. Fuster seia en una butaca amb una manta entre les cames i amb alguna cosa –no recordo què– damunt dels muscles. Una estufa miserable li escalfava els peus. Vam tenir sort del whisky, que ens va fer oblidar una mica l'ambient gèlid que ens calava els ossos. Treballava en una taula petitíssima on només cabia la màquina d'escriure. Hi havia papers, revistes i llibres pertot arreu. Per tal d'animar-nos una mica, ens va posar la sarsuela *La corte del faraón*. I gaudia com ningú, Fuster, amb allò de «yo soy el casto, yo soy el casto, yo soy el casto José». Després, al cap de tres hores de xerrada densa i apassionant, ens vam acomiadar. Ell es va quedar recolzat en el llindar de casa, mentre ens deia adéu. Fou llavors que el vaig sentir tot sol a la seva Sueca, a la seva casa de Sant Josep. La segona vegada era primavera i l'aire, càlid i hospitalari. Vam anar a dinar allipebre al Palmar. Fuster se'n va empassar una ració i mitja. Li agrada aquest plat, un dels més coents i amb més personalitat de la península. Vam continuar la conversa, aguda gràcies al vi negre, a les gustoses anguiles i a la suavitat del sol de mitja tarda, a la platja del Perelló. El lloc era desert. Estesos en unes poltrones de vímet i de cara a la mar, devíem semblar una estampa local del Lido en *Mort a Venècia*.

Avui Joan Fuster ja ens esperava aixecat. Només és la una del migdia. Escric *només* perquè és molt d'hora per a Fuster. L'escriptor segueix un horari especial de feina. Llegeix durant tot el dia –si no hi ha gent que el visita des de València o des de Barcelona, cosa que passa sovint– i cap a les vuit del vespre s'asseu davant la màquina d'escriure i prem les tecles fins que toquen les quatre o les cinc de la matinada. En acabat, al llit, llegeix durant un parell d'hores o tres. Fuster dorm quan la immensa majoria de la gent comença a treballar. Acostuma a llevar-se al voltant de les dues del migdia.

Tot i la placa d'advocat, crec que Joan Fuster mai no ha exercit la seva carrera. Suposo que degué estudiar dret com la majoria d'intel·lectuals peninsulars que van néixer en una època més estàtica i al si de famílies conservadores. Aquestes devien considerar la carrera de lletres com una carrera subalterna, pròpia de capellans o de mestrets i d'escassa rendibilitat econòmica. Així que entrem a la casa, Fuster m'ensenya immediatament els seus nous llibres, que hi ha a l'habitació de la dreta. Desvia un focus per mostrar-me les seves edicions fotocopiades de manuscrits únics, exemplars de bibliòfil, llibres de pintura en edicions cares. Satisfet i sense rubor, treu d'un prestatge un exemplar del *Terenci del Nil*, on Moix li ha dibuixat una dedicatòria pornogràfica, molt sinuosa i curvilínia. En el passadís, separat de les habitacions laterals per envans, hi veig dibuixos d'Alfaro, de Pons, de Saura i d'un pintor valencià que morí jove, Manolo Gil. Fuster m'assenyala un tros de mur descrostat i em diu que busca un quadret de mides especials per tapar el forat. Continuem la peregrinació per la casa: cap a les llibreries de les habitacions interiors, plenes a vessar. Llibres de tota mena, col·leccions senceres o per completar –m'observa que ara ja no l'hi envien tantes com abans–, annals de biblioteques monàstiques, exemplars únics que desa amb orgull. Hi ha llibres a sobre d'un llit, al terra, a les cadires, a l'ampit de les finestres, lligats amb cordills, en paquets a penes oberts. Fuster ironitza quan li dic si els ha llegit tots. Diu que és

la pregunta de rigor. Cada vegada que he anat a casa seva, m'ha fet veure de seguida els seus llibres, és un ritu obligat. I això que es troben dispersos en perpetu desordre. Quan tornem a l'espècie de passadís-estudi-sala-d'estar em mostra un bisbe anatòmic que li fa molta gràcia.

La casa és desoladora. Aquest passadís, enorme i rectangular, era una antiga entrada de carruatges. Allí també hi ha llibres i papers pertot. Papers als prestatges, a la xemeneia, a les cadires. Agafo un got de whisky i, sense voler, taco unes fitxes que estaven soltes. Les aparto i em surten, damunt de la taula-braser, més i més fitxes. Veig dos fitxers en una butaca, un altre de sol al costat de l'ampolla d'Scotch. Em pregunto quin tipus d'ordre mental deu regir el treball d'en Fuster. No sé si confia a la memòria la situació geogràfica de cada paperot. També hi ha llibres a les golfes, que és on tallava les imatges el seu pare. El seu pare era tallista i restaurador de sants i a les golfes encara queden restes de les seves eines. El sostre de la sala-passadís, barroc i policromat, és obra del seu progenitor, carlista de tota la vida. Els avis materns de Fuster vivien en aquesta casa perquè treballaven per als amos de tot l'edifici (crec que constava de tres cases). Els amos eren parents llunyans i van donar la vivenda, quan morí la darrera descendent, a la família Fuster. L'avi matern es dedicava a la compra i venda de cavalls per compte d'altri, però havia estat un propietari rural una mica benestant. Pel passadís, obert pel darrere, entraven els animals, els quals es refugiaven a la part posterior –ara un pati ple de plantes. A Fuster, li agrada parlar de la seva família i la relaciona amb la història de la seva casa. A les golfes, a més de col·leccions senceres de novel·les curiosament cobertes amb un plàstic, suposo que per arrecerar-les de la pols i de la calor, hi ha uns retalls de fusta prima que semblen decorats de teatre. Són pintures de l'Equíp Crònica dedicades a Fuster. En colors estridents, com un cromó, l'escriptor hi apareix llorejant i amb un cap enorme.

Joan Fuster és alt. Sospito que ha engreixat recentment o almenys ha fet una mica de panxa, cosa que no m'estranya, atès el sedentarisme en què viu i la seva passió per l'arròs. Crec que no conec un sol valencià –i Fuster ho és amb tot el localisme que arrossega la paraula– que no donaria la vida per una bona paella. Les seves mans són grans, soltes. Fuster em va dir una vegada que escrivia amb el cap i amb les mans. Dada interessant quan es tracta de classificar-lo com a intel·lectual. En una mà sosté una cigarreta mentolada. En l'altra, un got de whisky. El cap és petit, desproporcionat amb el cos. El seu perfil és de picot. El nas és corbat, de periquito. El coll es menja la barbeta, que és molt menuda. Els ulls són aguts, sortints, irònics, algun cop es detenen i observen inquisitorialment. Ara i adés arrufa les celles, no sé si per a irritar-se o per a petar-se de riure, i el nas inicia un lent moviment en vaivé. No riu llavors, sinó que continua quiet, reflexionant sobre el tema que es discuteix. Quan riu ho fa en calma. És un gest plàcid, el seu. Camina malgirbat i vesteix amb indiferència. S'estima més els tons grisos. Si camina amb algú, agafa el seu acompanyant de l'avantbraç o bé de les espatlles, com si volgués protegir-lo o dirigir-lo, vés a saber.

Joan Fuster ens porta a dinar a Cullera. Pel camí ens surten al pas els baladres, flor valenciana i lluent. Cullera s'assembla a un poble qualsevol de la destrossada Costa Brava.

Les urpes d'una *civilització* de temporada engoleixen gairebé tot allò que resta d'aquest poble meitat mariner, meitat pagès. Les cases s'enfilen per la falda de la muntanya, s'hi aferren. Són cases blanques i petites que contrasten amb la vulgar altivesa dels monstres arquitectònics construïts a prop de la platja. Un gran desordre urbanístic que no comença a Cullera —d'altra banda típic desordre de l'Espanya contemporània— i que ja he vist al Perelló i al Perellonet. És en aquesta urbanització on hi ha un conjunt horrible: es tracta d'un edifici d'apartaments el sostre del qual té forma de tobogan. Crec que l'anomenen així. Aquest és un tribut perfecte al mal gust, malgrat la seva aparent originalitat. És curiós com el paisatge ambiental ha canviat de Sueca a Cullera. Passem d'una societat rural, i suposo que estable, al desordre d'allò permeable i provisional. Dinem envoltats d'estrangers, i parlem. Fuster se'n riu, dels *esquerranosos* que combaten la societat de consum i voldrien que les dones encara rentessin roba al riu amb una post i sabó fet a casa. Em comenta que a Barcelona cada vegada es parla menys català, que la població emigrada a Elx ja és superior a la de Cullera i Gandia junts. La conversa és fluida, objectiva, plena de suggeriments, de matisos, d'idees. Fuster no és estrident quan parla, no és un intel·lectual-vedet, cosa rara a les nostres latituds. No sé si és un típic *causeur* de tertúlies rurals o semiurbanes (els dilluns va a València i assisteix a unes tres tertúlies, com a mínim). M'imagino que els seus mots no són altra cosa que la lògica praxi verbal de les seves reflexions, dels seus coneixements, de les seves lectures. Fuster és una mena de *rara avis* que encara té una noció total del saber. I sap els límits de la seva justa aplicació. Cal tenir present que es tracta d'un home que ingereix un llibre diari i que, per a ell, l'ofici d'escriure està estretament vinculat a l'ofici de lector. Factor important que caldrà tenir en compte quan parlarem del Fuster-intel·lectual.

Ara tractem Fuster en la seva mesura humana. I en això sí que no s'assembla gens a l'arquetípic escriptor català. No és que vulgui generalitzar, però es tracta d'una formació distinta, d'un altre ambient, de costums més conservadors, de formes de vida més *serioses* les que duen l'intel·lectual català a ser pudorós, mesurat, *familiar*. Fuster paga el dinar. Heus aquí un tret definitiu de la seva personalitat: Fuster és després, Fuster és generós, però Fuster viu al dia. I això no acostuma a passar als nostres topants, on abunda l'escriptor gasiu, tancat entre quatre parets i reticent a convidar-te a un vas d'aigua. És curiós: de Fuster és fàcil saber quant guanya. Ell mateix ho diu. A Barcelona, pel contrari, hi ha un estrany pudor a saber de què viuen els intel·lectuals, quant guanyen per article o per llibre. És com si es tractés d'una qüestió sexual. No cal dir que hi ha honroses excepcions que precisament confirmen aquesta regla.

Al final del dinar, abundant en arròs, Fuster arremet contra l'intel·lectual barceloní, format en els tons grisos de la postguerra, clerical, carca, habituat a una estricta moralitat i seguidor fervent de Saint-Exupéry.

— Aquestes coses no ens arriben a nosaltres.

Fuster es burla, dóna noms, li brillen els ulls, es diverteix. La imatge del Fuster-home s'esvaeix, lentament, davant les ombres del Fuster-intel·lectual. La conversa, amb la tarda,

pren un altre to. Jo em demano d'on ha tret Fuster aquesta barreja de vitalitat i d'escepticisme. Aquesta espècie de militància distanciada. Vist el depauperat panorama cultural, vistes les conseqüències d'una tradició truncada o inexistent –penseu, sobretot, en el País Valencià–, és de rigor inquirir si em trobo realment davant d'un miracle sorgit del no-res...

Però, com va començar el *fenomen* Joan Fuster?

2. L'HOME INTEL·LECTUAL, MESURA DE TOTES LES COSES

Si em pregunto com va començar el fenomen Joan Fuster és perquè resulta estrany el seu *cas* ateses les circumstàncies especials del País Valencià. És tanta la desolació, la pobresa cultural en què es troben aquelles terres –n'hi hauria prou amb fer un cop d'ull a la seva premsa o fer un tomb pel teatre professional que allí es representa– que és lícit preguntar-se com va sorgir un fenomen de l'envergadura intel·lectual de Joan Fuster. Va néixer del no-res? Fou un fruit que va madurar individualment *a pesar de* l'ambient? Josep Pla compara aquest fenomen amb el d'en Moll a les Balears. Com ell, Fuster és un element integrador, a gran escala, d'una àrea lingüística. I té mèrit això, em sembla, perquè es tracta d'una àrea lingüística força complexa i desunida. S'ha parlat de la irrupció de Fuster en els àmbits culturals valencians com d'un vertader *miracle*. Però això darrer significaria caure en la ximpleria romànticoide dels qui creuen que els genis neixen per generació espontània i sota qualsevol circumstància. En primer lloc, em sembla que Fuster no és exactament un geni, per sort, i, en segon lloc, Fuster reuneix la suficient vivacitat i lucidesa com per descobrir i aprofitar totes les llums que han sobresortit al País Valencià.

No és només, però, l'espai geogràfic, despersonalitzat i acomplexat per diverses raons històriques, un handicap perquè s'hi donés el *cas Fuster*. També fou difícil el temps de la seva formació. Fuster tenia disset anys quan va acabar la guerra. La seva adolescència es desenvoluparia durant els moments més depriments de la nostra història recent. Durant la meua estada al País Valencià vaig indagar, entre els seus amics Vicent Ventura i Josep Iborra, com havia sorgit la seva peculiar curiositat intel·lectual i de quina manera s'havia desenvolupat una visió tan poc provinciana del País Valencià. En una paraula: quines havien estat les fonts del Joan Fuster-intel·lectual. Per a Vicent Ventura, Fuster ha tingut aquesta visió tota la vida. Qui conegui el periodista Ventura no el sorprendrà l'apassionament que emana d'aquesta resposta. I menys encara en aquells que no ignorin l'admiració de Ventura per Fuster.

Més completa fou la informació de Josep Iborra, catedràtic de Filosofia a Gandia i amic des de fa temps de Fuster. Iborra va començar per dir-me també que «sempre l'havia vist així», però hi va afegir que ja a la universitat, cap a la meitat dels anys quaranta, Fuster prenia els seus apunts en català. Comprava tots els llibres de vell i sense cap ordre. Fuster va

explicar a Pla una vegada que les seves primeres lectures foren triades per la desorientació, i per això mateix, segons ell, la seva cultura era feble, caòtica i fomentada sobre l'hàbit de la incoherència. Es tracta, és clar, d'una afirmació massa absoluta. És evident que les seves primeres lectures devien ser fruit de la inconnexió entre cultura –i més la cultura llibresca de la preguerra– i vida. Mai els bons lectors no es devien trobar tan desposseïts com aleshores, sense defenses culturals. El titubeig, les tries precipitades o mal aconsellades, la provisionalitat, devien estar a l'ordre del dia. *Las ruinas de Palmira* va ser el primer volum que Fuster es va comprar amb diners. I és curiós que no fou ni el primer ni l'últim –dels joves intel·lectuals de la postguerra– que s'iniciés amb llibres d'aquesta mena... Iborra em va explicar que qualsevol cosa l'atreia: des dels llibres d'història, de geografia, filosofia, fins a l'erudició més rudimentària. Intentava fer-se una «cultura científica». Fuster opinava que qualsevol tipus de llibre, fins i tot el de qualitat més baixa, sempre podia aportar alguna dada interessant. D'aquest afany gens especialitzat per la lectura –conseqüència d'un concepte enciclopèdic de cultura–, n'és resultat la reedició de llibres tan interessants com ara la geografia del País Valencià de Cabanilles o la seva responsabilitat en la col·lecció de clàssics catalans que sortirà a l'editorial Castàlia. Iborra afirmava que mai no va veure Fuster apassionar-se a l'excés per cap llibre, tret de l'*Ulisses* de Joyce. Llegia amb ull crític. Des dels seus inicis es va enfrontar al folklorisme dels de Lo Rat Penat i «la cultura en vers». Arremetia ja aleshores contra tot allò que fes pudor a «esperit de sucursal», com ell ho definiria més tard. De la petita i rànica cultura indígena dels Xavier Casp i companyia va passar molt aviat a Ors. El *Glosari* el va entusiasmar i entre Ors i Ortega va preferir el primer. Des de llavors, la literatura catalana formarà part imprescindible de les seves lectures i hi descobrirà un sens fi de similituds. Em va contar Iborra que quan Fuster escrivia a *Verbo*, primera publicació on va col·laborar, es burlava dels escriptors i afirmava que escriure no servia per a res. Més endavant, potser impel·lit per una consciència extraliterària, Fuster començaria a col·laborar assíduament fins que, el 1952, es professionalitzaria del tot. Fuster ha esdevingut, avui dia, un dels pocs col·laboradors de la premsa periòdica que destaquen per la seva brillantor i amenitat. Però Fuster ha escrit de tot i moltes vegades obligat per la necessitat peremptòria de guanyar-se la vida. És curiós que un personatge com ara Fuster fins fa ben poc no col·laborés al periòdic barceloní de més tiratge... Del Fuster-escriptor, Joaquim Molas en va assenyalar la importància de les dues vessants que configuren la seva personalitat pública: la *universalitat* i la *professionalitat*, sense oblidar, és clar, el fet d'haver nascut *precisament* al País Valencià.

L'obra en conjunt de Fuster és dispar, variada, amena, de vegades es repeteix o ens fa l'efecte que és massa superficial, però sempre és brillant i aguda. Usa llatínismes eclesiàstics o jurídics, el diverteix el joc d'oposicions i de contrastos, cosa que serveix per expressar, a la fi de cada article, una reincident actitud dubitativa. En això no s'ha d'oblidar que Fuster és fill directíssim del segle de les llums i que, a més a més, Montaigne és un dels seus autors afins. La característica més il·lustrativa de la seva obra, em sembla, és la de situar el dubte de tot i en totes les coses per sobre de l'amenitat o la brillantor. No dissimula la seva passió

–i ho és sempre que convé a la seva postura militant– però, no obstant això, sempre ens mostra l'altra cara de la moneda. Perquè l'obra de Fuster és la d'un escriptor escèptic. Crec que hi ha dues vessants a l'obra escrita del Fuster-intel·lectual: d'una banda, l'home d'idees, de l'altra, l'home d'acció. Si es tracta del món de les idees, Fuster és el típic «intel·lectual tradicional», escèptic, irònic, liberal, amant del contrast, de la paradoxa, de l'oposició verbal. Si és l'home d'acció, ens trobem davant d'un intel·lectual voluntarista, optimista, militant, en una paraula.

Per què aquesta contradicció? Perquè Fuster és el típic paradigma de l'home i la seva circumstància. Fuster és valencià i ha assumit, conscientment, aquesta condició. A més a més, però, és un escriptor que, per la seva formació tradicional, jutja amb recel les utopies i desconfia del sentit de la perfecció, cosa incompatible amb l'home. Fuster, en un article significatiu, es va identificar amb Erasme. Com el filòsof de Rotterdam, Fuster exigia les garanties per a una llibertat interior i exterior. Com ell, Fuster cercava la síntesi entre dos mons discordes: defensava la societat de consum –defensa que ha augmentat en els seus darrers articles– per tal com la civilització li sembla un procés irreversible, però, d'una altra banda, els seus esquemes mentals pertanyen al món tradicional. I no sols els seus esquemes mentals, sinó també la seva formació, el seu ambient, el món que l'envolta, un món encara agrícola. Com Erasme, Fuster es declara partidari dels aspectes positius de les dues concepcions que xoquen en aquest món en crisi –la tècnica i la idealista– però no ignora que, des d'un començament, la seva postura és insostenible. «Les faccions en lluita –afirmarà– es volen absolutes, encarnacions exclusives i totals de la veritat, quant a la teoria i quant a la pràctica». Heus aquí un punt de discrepància amb la postura *mental* de Josep Pla. Fuster, com Pla, no se'n refia, en valors absoluts, del progrés de la civilització, però, a diferència de Pla, intenta una postura conciliatòria. A Fuster, no li satisfà la crítica de les utopies a l'estil de Huxley. Per a Fuster es tractaria de conciliar el «progrés tècnic» amb el «progrés moral», una mica a la manera dels seus predecessors, els filòsofs de la Il·lustració. Fuster, però, tampoc no ignora que no és possible tornar a les caveres, encara que tot estigui en decadència, fins i tot la memòria com a tradició. Després del Fuster conciliador, sorgeix el Fuster escèptic.

Però convé aclarir que Fuster, home de la Il·lustració, té una idea total, enciclopèdica de l'univers. «Quan es parteix del fet que l'home és el tot, pot sortir Florència, París, Atenes: Praxíteles, Miquel Àngel, Couperin, Leonardo, Descartes. Quan aquest principi s'eclipsa o es deforma, pot sortir quelcom de tan important o més que tot això: però sempre tindrà un sentit tenebrosament inhumà.» Fuster sempre té en compte tots els aspectes de la vida social. S'oposa a l'especialització perquè implica una renúncia a la raó. Per a Fuster, l'especialista simplifica, encara que necessàriament, l'esquema de qualsevol qüestió. Així, és lògic que objecti a Rostand –l'especialista– que l'home no sols és biologia sinó també història. Fuster, tot partint d'aquesta visió còsmica de la humanitat, confecciona una idea *moral* i ataca l'home quan alguna de les facetes de la seva complexitat no el convenç.

«Je suis moi-même la matière de mon livre», va assenyalar Montaigne com a lema dels seus *Essais*. I no hi ha cap dubte, tampoc, que Fuster és la *matière* dels seus llibres. Però en Fuster aquesta *matière* assoleix el seu sentit més complet quan es tracta de l'intel·lectual-militant. No sols és un pensador, un especulador d'idees, és un home que conjuga, com ja hem observat més amunt, les idees amb l'acció. Així, quan comenta la literatura catalana dels anys quaranta, diu: «Qualsevol acusació, d'onsevulla que vingui, feta a la literatura catalana i especialment a la poesia dels anys 1940 a 1950, que l'acusi de mandarinisme, serà anacrònica i estarà fora de lloc: si fou mandarinisme, fou inevitable». Aquesta sorprenent acrítica en un intel·lectual de la seva lucidesa i escepticisme només es pot explicar si se l'entén com un deure de militància, de no abdicació o d'actitud defensiva, com se la vulgui definir. Un dels llibres escrits en català que més enrenou va fer en el seu moment va ser *Nosaltres els valencians*, del qual no es pot negar que té molt de pamfletari. I escric *pamfletari* sense cap matís pejoratiu. També hi ha pamflets d'altura. Altrament, penseu en els innumerables llibres escrits *en defensa de* de què disposen totes les cultures... L'actitud militant és molt clara per a Fuster: una vegada va dir a Pla que no volia morir-se sense haver deixat en forma, a dintre del País Valencià, uns quants equips d'intel·lectuals i de no intel·lectuals capaços de remoure una societat que es troba en perpètua somnolència digestiva. Hom sap que Fuster ha buscat sempre, i encara busca, els mitjans econòmics per realitzar aquesta obra en el país, i el que intenta, feina descomunal, és aconseguir una «estabilització cultural honorable».

Tot i això, i ara tractarem el nucli del Fuster intel·lectual, no es pot oblidar que, per la seva formació llibresca i per l'ambient preindustrial en el qual s'ha desenvolupat, Fuster és escèptic i desmitificador. «Sóc un pobre Diderot de poble i frustrat», va dir una vegada. Així, quan Fuster precisa els termes de la renovació intel·lectual del País Valencià no s'equivoca, sap que tot és producte d'una frustració col·lectiva. Qualsevol clima optimista no ens pot fer oblidar que tot era millor fa quaranta anys. El Diderot de poble ha optat també per l'escepticisme com una arma defensiva plausible. Al *Diccionari per a ociosos*, Fuster ens presenta el seu elogi de l'escepticisme: intel·lectualment, els escèptics solen tenir raó perquè dubten; moralment, l'escèptic corregeix l'estupidesa i el fanatisme, practica el sarcasme, que és una forma higiènica de la caritat; socialment, l'escèptic no serà mai ni un assassí ni un heroi; políticament, els escèptics no fan la revolució, de vegades les preparen, de vegades les depuren, però no indueixen els seus conciutadans a l'odi, a la resignació o a la indiferència; tècnicament, l'escèptic se situa a les antípodes de qualsevol abstracció; literàriament, l'escèptic és incompatible amb la poesia lírica, amb l'oratòria, etc... Malgrat la ironia que destil·len aquestes definicions, a Fuster, li va molt bé aquesta defensa de l'escepticisme, perquè l'escepticisme serveix a la seva militància de paraigua distanciador. Fuster és escèptic quan diu que Erasme no fou un heroi i que cap lletraferit no ho és. Així s'arrecera, perquè qualsevol heroïcitat només serà fruit de «la circumstància», de la voluntat. Fuster diu que els lletraferits no són pas herois, sinó descarats com Villon, senyorets com

Goethe, folls com Llull o covards, tímids o assalariats com la majoria. Resultaria difícil classificar Fuster però, si el seguïem, crec que hi quedaria al bell mig. Ni heroi ni covard. Ni tímid ni arriscat. Per a Fuster, l'home, malauradament, no és la mesura de la creació sencera.

Fuster és desmitificador. Només cal recordar l'*enrenou* que van provocar els seus dos llibres *El País Valencià* i *Nosaltres els valencians*. Per desmitificar allò que altres consideren «sagrat», Fuster fou cremat en efígie en les falles de 1963. Però és, alhora, un mite. A la revista *Gorg* algú preguntava al cantant Raimon si, a còpia de citar-lo sempre, Fuster no es convertiria en un mite, en un clàssic de debò. La resposta de Raimon va ser rotunda: Fuster era ja un mite. No sé del cert què representaria Fuster en unes altres circumstàncies històriques, però no es pot negar que, ara com ara, Fuster ho representa *tot* al País Valencià. Tant si es tracta de l'obra dels pintors joves –dels quals interessa que s'estableixin a València i no a Madrid o Barcelona–, com de les dels escriptors, economistes, historiadors, pedagogs i la resta, tothom s'hi acull com a inevitable punt de referència. A l'igual que tots els mites, Fuster ha començat a ser controvertit, bastant per via oral, amb timidesa per via escrita. Un cert Ferrer, també a *Gorg*, titllava d'ambigu el llibre *Nosaltres els valencians* i argumentava que el seu autor utilitzava un *parti pris*, un apriorisme militant. Al País Valencià els més joves el comencen a discutir. Els acèrrims defensors del *cas Fuster*, però, afirmen que no hi ha ningú després d'ell que tingui la seva brillantor, la seva contundència, la seva eficàcia. Segons un jove historiador, escèptic com Fuster però apassionat per ell, «el País Valencià no es mereix Joan Fuster». Deixant a part aquesta veneració justificada o no, la cosa certa és que Fuster ha travessat les seves pròpies fronteres. Entre els intel·lectuals catalans, no desagrada a ningú. Cal reconèixer que estar lluny d'on es remenen les cireres sempre immunitza la fama de qualsevol. Però, a més a més, a uns els agrada Fuster perquè la seva militància, la seva actitud voluntarista, no està en desacord amb la idea de «fer país», i a la resta, els satisfà el seu escepticisme, la seva capacitat de judici, la seva agilitat d'idees, la seva ruptura formal que contrasta vivament amb l'intel·lectual assenyat i carca que habita per aquests topants. Recordo que, fa dos anys, vaig fer la meua primera entrevista a un jove historiador de la literatura, Joan Lluís Marfany, i fou ell qui primer em va *avisar* de la importància de Joan Fuster. Per a Marfany, l'intel·lectual valencià era «el més important que corria pel país dins del nostre àmbit cultural i un dels més lúcids de la fauna intel·lectual de tot el món».

Em pregunto, de tota manera, si aquesta actitud militant, tan localitzable, no ha dispersat una mica la seva dimensió intel·lectual. Aquest pobre Diderot de poble, frustrat, potser ocuparia un lloc més tranquil si no hagués de defensar el que, en principi, sembla indefensable... No ha *pogut* dir sempre el que ha *volgut* i, tot i això, és un dels escassos intel·lectuals que tenen una noció més exacta de la nostra complexitat, dels nostres fracassos... Si no fos un «intel·lectual tradicional», fóra fàcil atribuir-li el concepte gramscian de «pessimista en la intel·ligència, optimista en la voluntat», i és que, del Diderot de poble, escèptic, voluntarista i conciliatori, una no sap quin aspecte triar... ▢